

Kontaktilingvistiikan, toisen kielen omaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteen risteyksessä

HELKA RIIONHEIMO, LEENA KOLEHMAINEN,
MINNA KUMPULAINEN, LEA MERILÄINEN,
PIRKKO MUIKKU-WERNER JA ESA PENTTILÄ

1 Tieteidenvälistä kielikontaktien tutkimusta

Tiedemaailmassa puhutaan nykyisin paljon tieteidenvälisyydestä ja moni- tai poikki-tieteellisyydestä: uusia oivalluksia voi nousta esiin silloin, kun tarkastellaan samaa ilmiötä erilaisten tutkimusparadigmojen näkökulmista ja pyritään yhtäaikaisesti valottamaan tieteenalojen tai tutkimussuuntausten välisiä katvealueita (ks. esim. Mikkelä & Pakkasvirta 2007). Tämän Virittäjän teemanumeron kirjoitukset ovat syntyneet tieteidenvälisessä yhteistyössä kieli- ja käännöstieteilijöiden kesken,¹ ja ne peilaavat niitä keskusteluja, joissa kirjoittajat ovat rakentaneet siltoja kielikontaktitutkimuksen, toisen kielen omaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteen rajojen yli. Näitä kolmea tutkimusparadigmaa yhdistää tutkimuskohde eli kahden (tai useamman) kielen kohtaaminen yhteisön tai yksilön toiminnassa, mutta kukin suuntaus on kehittynyt omaan suuntaansa ja luonut omaa teoriapohjaansa käyttäen toisistaan poikkeavia aineistoja ja menetelmiä. Teemanumeron kirjoituksissa liikutaan kielikontaktien, kielenomaksumisen ja kääntämisen tutkimuksen leikkauspisteessä ja tuodaan nämä toisistaan eriytyneet tieteenalat yhteen. Tavoitteenamme on osoittaa, että näiden tutkimussuuntausten näkökulmien, teorioiden, menetelmien ja aineistojen ristipölytys paitsi valaisee uudella tavalla aikaisemman tutkimuksen havaintoja on myös askel kohti uudenlaisten tutkimuskysymysten luomista.

1. Teemanumeron taustalla on Itä-Suomen yliopiston tutkimusverkosto CROSSLING (Kielikontaktit tieteenalojen risteyksessä), jonka piirissä tarkastellaan kielikontakteja monien kielitieteen tutkimussuuntausten ja käännöstieteen näkökulmista. Verkoston toimintaa on vuosina 2012–2014 rahoittanut Koneen Säätiö. Artikkeleita ja katsausta on työstetty yhteisessä kirjoitustyöpajassa, jonka osallistujia kiitämme palautteesta ja kommentista.

Teemanumeron artikkeleissa tieteenalojen ja tutkimussuuntausten välisen yhteistyön anti tulee esiin monin tavoin. Riionheimon, Kolehmaisen ja Meriläisen artikkeli kytkee yhteen suomen kielen passiiviin liittyvää tutkimusta ja vertaa toisiinsa kontaktilingvistiikan, englannin kielen omaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteen viitekehyksissä tehtyjen tutkimusten kieltenvälistä vaikutusta koskevia havaintoja. Vertailun tulokset valaisevat eräitä suomen passiivin keskeisiä syntaktis-semanttisia ominaisuuksia, mutta samalla ne kertovat myös kyseisistä tutkimusparadigmoista ja osoittavat niiden väliltä sekä yhtäläisyyksiä että eroja. Muikku-Wernerin ja Penttilän artikkeli tarjoaa uudenlaisen näkökulman käännöslainoihin käsittelemällä kolmea suomen kieleen kääntämällä luotua idiomia. Idiomaattisten ilmausten lainautumiseen ei ole kielikontaktitutkimuksessa kiinnitetty paljon huomiota, mutta artikkeli osoittaa, että käännösidiomit ovat kiinnostava tutkimuskohde, jonka tarkastelussa liikutaan kontaktilingvistiikan ja käännöstieteen yhdellä rajapinnalla. Lisäksi tässä artikkelissa kiinnitetään huomiota kääntämisen tutkimuksen melko uuteen alueeseen eli tavallisten monikielisten puhujien spontaaneihin käännösprosesseihin. Teemanumeron kolmas kirjoitus on Paulaston, Kolehmaisen, Kumpulaisen, Meriläisen ja Riionheimon terminologinen katsaus, joka pureutuu yhteen tieteidenvälisyyden ongelmakohtaan eli yhteisen terminologian löytämiseen (vrt. Mikkeli & Pakkasvirta 2007: 99, 159). Tarkasteltavana on kieltenvälistä vaikutusta kuvaava termi *interferenssi*, joka on yhteinen kielikontaktitutkimukselle, kielenomaksumisen tutkimukselle ja käännöstieteelle mutta jota käytetään ja arvotetaan eri suuntauksissa tai tieteenaloilla toisistaan poikkeavin tavoin. Termin käyttötapojen ja -kontekstien tarkastelu ja vertailu paljastaa samalla tutkimusparadigmojen piilossa olevia taustaoletuksia ja kieli-ideoita. Yhteisesti tämän numeron kirjoitukset pyrkivät kohti kokonaisvaltaisempaa näkemystä siitä, millaisia ulottuvuuksia kielikontakteihin sisältyy. Ne heijastavat myös tieteidenvälisen yhteistyön tuottamaa kirjoittamisen muutosta, sillä tekstit ovat syntyneet eri tieteenalojen tai tutkimussuuntausten edustajien ja eri kielten tutkijoiden yhteistyönä.

Tässä johdannossa kehystämme teemanumeron kokonaisuutta hahmottelemalla niitä ilmiöitä, jotka nousevat esiin kirjoituksissa käydyssä tieteidenvälisessä vuoropuhelussa. Aloitamme esittelemällä keskeisten viitekehystemme yhteisiä alueita ja osoitamme, miksi niiden yhdistäminen on kielikontaktien tutkimuksen kannalta tärkeää. Luomme myös kielikontaktille uuden määritelmän, joka sopii luontevasti yhteen myös toisen kielen omaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteellisen tutkimuksen kanssa. Sen jälkeen käsittelemme kahta ilmiötä, jotka ovat keskeisiä kaikissa käsitellyissä tutkimussuuntauksissa: kieltenvälistä vaikutusta ja sen taustalla olevia kieltenvälisiä kytköksiä.

2 Tieteenalat risteävät

Kontaktilingvistiikka, toisen kielen omaksumisen tutkimus ja käännöstiede ovat selvästi erilaisia tieteenaloja, joiden tutkimuskohteet, tutkimusmenetelmät ja teoriat eroavat toisistaan. Kielikontaktitutkimus on perinteisesti kohdistunut alueellisiin, eri kielten puhujaryhmien välisiin kontakteihin ja niissä syntyneisiin kontaktiähtöisiin muu-

toksiin. Toisen kielen omaksumisen tutkijat ovat olleet kiinnostuneita siitä, millä tavoin ihmiset omaksuvat uusia kieliä ensikielen (tai -kielten) omaksumisen jälkeen ja mitkä tekijät vaikuttavat oppimisprosessiin. Käännöstieteessä puolestaan tutkitaan kääntämisen ja tulkkauksen eri ulottuvuuksia – käännöksiä ja tulkkeita (kirjoitettuna ja puhuttuina) teksteinä, kääntämistä ja tulkkausta prosessina sekä kääntäjän toimintaa ja roolia – esimerkiksi lingvistisestä, kulttuurisesta, historiallisesta, kognitiivisesta tai sosiologisesta näkökulmasta.

Eriytyneistä tutkimuskohteista, -menetelmistä ja teorioista huolimatta näiden tieteenalojen välillä on myös runsaasti yhtymäkohtia. Tieteenaloja yhdistää erityisesti se, että tutkimuksen kohteena ovat kielikontaktit eli eri kielten kohtaamiset. Kontaktilingvistiikassa kielikontakti määritellään usein eri kieliä puhuvien ihmisten tai ihmisryhmien kohtaamiseksi eli sosiaalisesti ilmiöksi (ks. esim. Thomason 2001: 1), mutta vaikka tämä määritelmä kattaa kielikontaktitutkimuksen tyypillisimmän tutkimuskohteen eli areaaliset erikielisten ryhmien väliset kontaktit, se on silti liian kapea ja sulkee ulkopuolelle paljon sellaisia kielten kohtaamisia, jotka ovat osa kielenomaksumisen tutkimuksen ja käännöstutkimuksen alueita. Tämän numeron artikkeleissa kielikontakti määritellään paljon laaja-alaisemmaksi ilmiöksi, jossa keskeistä on kahden tai useamman kielen läsnäolo monikielisen yksilön toiminnassa. Kieltenopetus tuo monien ihmisten elämään lisää kieliä ensikielen (tai -kielten) rinnalle, ja toisen tai vieraan kielen puhuminen on kielikontaktin värittämää toimintaa. Myös kääntäminen ja tulkkaus ovat itsestään selviä kielikontaktin muotoja: niissä monikielinen yksilö toimii välittäjänä toistensa kieliä osaamattomien ihmisten välillä. Kielikontaktin väljempi määrittelyminen luo tällä tavoin yhden luontevan linkin tässä käsiteltävien tieteenalojen välille. Toisaalta käännöslainat tuovat tähän tarkasteluun mukaan myös puhujayhteisön ja kielenkäyttäjät laajemmassa merkityksessä.

Tässä Virittäjän teemanumerossa kuvattujen tieteenalojen yhteisessä risteyspisteessä kielikontaktien keskiössä on monikielinen yksilö, jonka mielessä kielet kytkeytyvät monin tavoin toisiinsa ja jonka kielellisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa ilmenee kieltenvälistä vaikutusta. Kaksi- tai monikielisyys määritellään kontaktilingvistiikassa usein toiminnallisesti: monikielinen on sellainen yksilö, joka enemmän tai vähemmän säännöllisesti käyttää useampaa kuin yhtä kieltä (ks. esim. Thomason 2001: 3). Tämä määritelmä ei edellytä molempien kielten samanaikaista omaksumista lapsuuden aikana tai kielten ensikielen kaltaista hallintaa, vaan se kattaa myös sellaisen kaksikielisuuden, jossa toinen kieli on omaksumisessa myöhemmässä elämänvaiheessa. Monikielisyys hahmottuu eräänlaisena jatkumona, jonka toisessa päässä ovat aloittelevat kielenoppijat ja toisessa edistyneet kielenoppijat tai sellaiset monikieliset yksilöt, jotka ovat omaksuneet kielensä rinnakkain lapsuutensa aikana. Eri tieteenaloilla kuitenkin kiinnitetään huomiota erilaisiin monikielisiin toimijoihin: kontaktilingvistiikassa aineistoa kerätään usein toisen (tai toiset) kielensä naturalistisesti omaksuneilta ihmisiltä, toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa kouluopetusta saaneilta kielenoppijoilta ja käännöstieteessä kääntäjän tai tulkin koulutuksen saaneilta kieliammattilaisilta.

Eri kielten puhujien välisiin sosiaalisiin kielikontakteihin, kontaktilingvistiikan tyypillisimpään tutkimuskohteeseen, sisältyy väistämättä yksilötasolla kaksi- ja moni-

kielisyttä sekä toisen kielen omaksumista. Modernin kielikontaktitutkimuksen alusta saakka on tunnustettu se, että kielikontaktien keskipisteessä ovat kahta tai useampaa kieltä osaavat ja käyttävät yksilöt (Weinreich 1974 [1953]: 1), mutta käytännössä kielikontaktien yksilöllinen ulottuvuus jäi vuosikymmeniksi yhteisöllisen tutkimusotteen varjoon ja on alkanut tulla näkyvämmäksi vasta viime aikoina (ks. esim. Mufwene 2008: 17; Matras 2009: 3, 5). Kuten Matras (mts. 3) toteaa, kielikontaktien tuottamien kielellisten innovaatioiden ja kielenmuutosten ymmärtäminen vaatii yksilöiden kielellisen prosessoinnin ja monikielisen vuorovaikutuksen tutkimista. Tässä toisen kielen omaksumisen tutkimus voi olla kontaktilingvistiikan läheinen kumppani, sillä kielenomaksumisen tutkimuksessa on vuosikymmenten ajan kiinnitetty huomiota monikielisten yksilöiden kognitiivisiin prosesseihin.

Toistaiseksi kielikontaktitutkimuksen ja toisen kielen omaksumisen tutkimuksen välillä on kuitenkin ollut melko vähän vuoropuhelua. Tähän on todennäköisesti ollut monia syitä, joista yksi lienee kontaktilingvistiikan keskittyminen yhteisötason ilmiöihin ja kielisysteemiin juurtuneisiin kielenmuutoksiin. Toinen syy voi olla toisen kielen omaksumisen aikaisempi virhekeskeisyys. Kielenomaksumisen tutkimuksen keskiössä on ollut niin sanottu oppijankieli eli välikieli (engl. *interlanguage*, Selinker 1972), joka on nähty oppijan konstruoimana versiona kohdekielestä ja jota on verrattu syntyperäisten (usein yksikielisten) puhujien kieleen. Kohdekielestä poikkeamiset on varsinkin kielenomaksumisen tutkimuksen aikaisemmissa vaiheissa kuvattu virheinä, joita esiintyy oppijan pyrkiessä kohti implisiittisenä tavoitteena pidettyä syntyperäisen kaltaista kielikompetenssia. Vaikka tämä yksikielisyysvinouma (engl. *monolingual bias*) onkin viimeaikaisessa tutkimuksessa haastettu (ks. esim. May toim. 2014), kontaktilingvistit ovat voineet vierastaa toisen kielen omaksumisen tutkimusta: kontaktivarieteeteissa esiintyvät standardikielestä poikkeavat piirteet on jo kieli-ideologisistakin syistä haluttu mieluummin nähdä rakenteellisina innovaatioina sekä varieteetin omaleimaisuuden ja kieli-identiteetin ilmentyminä (ks. Paulasto ym. tässä numerossa). Lisäksi toisen kielen omaksumisen tutkimus keskittyy melko usein tarkastelemaan luokahuonekontekstissa tapahtuvaa oppimista ja siihen vaikuttavia tekijöitä, mikä saattaa osaltaan rajoittaa tutkimustulosten sovellettavuutta sellaisiin kielikontaktitilanteisiin, joissa toista kieltä omaksutaan ympäröivästä puheyhteisöstä usein ilman formaalia opetusta.

Viime vuosina kielikontaktitutkimuksen ja toisen kielen omaksumisen tutkimuksen välinen yhteistyö on kuitenkin alkanut kehittyä, ja erityisesti Ison-Britannian entisissä siirtomaissa kehittyneiden uusien englantien² tutkimuksessa on korostettu tarvetta yhdistää kontaktilähtöisten varieteettien tutkimukseen toisen kielen omaksumisen näkökulmia (Mesthrie & Bhatt 2008: 156). Oppijanenglannin ja englannin kontaktivarieteettien vertailu on osoittanut, että molemmista löytyy samanlaisia standardienglannista poikkeavia piirteitä, jotka voidaan selittää oppijoiden ensikielen tai varieteettien substraattikielen vaikutuksella (Meriläinen & Paulasto, tulossa; Meri-

---

2. Englanti on historiallisesti levinnyt monille puolille maapalloa siirtomaavallan aikana, ja entisissä siirtomaissa on kehittynyt uusia englannin varieteetteja, joista usein käytetään nimitystä uudet englantit tai maailmanenglannit (ks. esim. Mesthrie & Bhatt 2008).

läinen, Paulasto & Rautionaho, tulossa). Tällaiset havainnot osoittavat, että kontakti-
lähtöiset piirteet voivat olla yhteydessä toisen kielen omaksumiseen liittyviin kognitiivisiin prosesseihin, ja useat kielenomaksumisen tutkijat ovatkin viime aikoina korostaneet kielikontakti-ilmioita tutkivien alojen välisen dialogin tärkeyttä (esim. Jarvis & Pavlenko 2008: 234–235; Treffers-Daller & Sakel toim. 2012). Kielikontaktitutkimuksen puolella esimerkiksi Thomason (2001: 146–149) esittelee kontaktilingvistiikan oppikirjassaan toisen kielen omaksumisen strategiat ja kaksikielisen ensikielen omaksumisen eräänä kontakti-
lähtöisen kielenmuutoksen mekanismeina, ja viime vuosien ehkä näkyvimmissä kielikontaktiteoreettisissa puheenvuorossa Matras (2009) ottaa näkyvästi huomioon sekä kahden (tai useamman) ensikielen omaksumista että toisen kielen omaksumista käsittelevän tutkimuksen.

Kääntäminen puolestaan on kielten- ja kulttuurienvälistä toimintaa, jossa monikielinen yksilö, kääntäjä, toimii kahden kulttuurin välissä ja muotoilee yhdellä kielellä tuotetun (kirjoitetun tai puhutun) tekstin pohjalta uuden tekstin toisen kielen resurssien avulla. Kohdekielinen teksti tuotetaan uutta viestintätilannetta ja uutta kohdeyhmää varten. Kielikontaktitutkimuksessa kääntäminen ja käännökset eivät kuitenkaan ole nousseet huomion kohteeksi, ja kääntäminen vaikuttaa olevan kontaktilingvistiikassa pitkälti näkymätön ilmiö. Esimerkiksi kielikontaktien käsikirjoissa (Goebel, Nelde, Sary & Wölck toim. 1996, 1997; Hickey toim. 2010) ja oppikirjoissa (Thomason 2001; Myers-Scotton 2002; Winford 2003; Clyne 2003; Matras 2009) kääntämistä ei mainita asiasanahakemistossa lainkaan.³ Monet käännöstieteessä tutkituista kielellisistä ilmiöistä ovat luonteeltaan samanlaisia kielikontaktitutkimuksen tutkimuskohteiden kanssa, mutta kontaktilingvistiikka on pääosin kiinnostunut puhutun kielen tai varieteetin vaikutuksesta toiseen puhuttuun kieleen tai varieteettiin, kun taas käännösten lingvistinen tutkimus tarkastelee useimmiten kirjoitettua aineistoa⁴: lähde- ja kohdetekstin välisiä suhteita sekä lähdetekstin rakenteiden ja ilmausten vaikutusta kohdekielisen tekstin syntymiseen. Kirjoitettujen tekstien kääntämisessä kielikontakti ei sisällä erikielisten yksilöiden vuorovaikutusta, vaan kontakti tapahtuu kääntäjän mielessä. Nämä erot, kääntämisen yksilökohtaisuus ja keskittyminen kirjalliseen tuotokseen, lienevät peittäneet alleen ne yhtäläisyydet, joita ilmiöillä eri tutkimussuuntauksissa eittämättä on (Kranich, Becher & Höder 2011; Kolehmainen 2013a). Ne eivät kuitenkaan selitä sitä, miksi tulkkaus suullisena vuorovaikutuksena on jäänyt kielikontaktitutkimuksessa näkymättömäksi.

Lisäksi käännöstieteessä kääntäminen on viime vuosiin asti mielletty lähinnä ammatikseen työskentelevän ja koulutetun henkilön toiminnaksi, vaikka käytännössä suuren osan arkielämän kääntämistilanteista hoitanevat muut kuin ammattikäntäjät. Kääntäminen on vieraskielisen viestin muuntamista kulloisellekin vastaanottajalle ymmärrettävään muotoon. Se on olennainen osa arkipäivän viestintää tilanteissa, joissa

---

3. Poikkeuksena on *Contact linguistics: An international handbook of contemporary research* (Goebel ym. toim. 1996, 1997): tässä 2 000-sivuisessa kaksiosaisessa teoksessa on asiasanahakemistossa kaksi viittausta kääntämiseen. Kokoomateosten yksittäisissä artikkeleissa kääntäminen voi olla esillä esimerkiksi yhtenä aineiston elisointimenetelmänä (ks. esim. Bown 2010).

4. Myös tulkkauksen tutkimus on keskittynyt konferenssitulkkaukseen, jossa puhe ei ole spontaania vaan perustuu kirjoitettuun tekstiin (Tymoczko, ilman julkaisuvuotta).

kulttuurit ja kielet kohtaavat ja joissa kääntämisen tai tulkkauksen ammattilaista ei välttämättä aina ole saatavilla tai ammattimaista kääntämistä ei ole järjestetty.⁵ Esimerkiksi monikielisisä päiväkodeissa (Savijärvi 2011; Kiiski 2013), kouluissa (Latomaa 2013), vanhainkodeissa (Mononen 2013), virastoissa ja viranomaisissa (Hammar-Suutari 2009) sekä terveydenhuollossa (Pöchhacker & Kadric 1999) viestin välittäjänä voivat toimia ne, jotka hallitsevat viestintätilanteen molempien osapuolten kieliä. Ei-ammattillista käännöstoimintaa on myös niin sanottu fanikäntäminen (ts. fanien tekemät, usein verkossa julkaistavat suosittujen elokuvien, televisiosarjojen, sarjakuvien tai kirjojen tekstitykset ja suomennokset), vapaaehtoisikäntäminen ja joukkoistaminen (Susam-Saraeva & Pérez-González toim. 2012). Käntäminen lieneekin helpommin hahmotettavissa kielikontaktitilanteeksi, jos kääntämistä lähestytään ei-ammattillisesta ja arkisemmasta näkökulmasta.

Myös käännöstieteen ja kontaktilingvistiikan väliset yhteydet ovat viime vuosina lisääntyneet, kun kieltenväliseen vaikutukseen liittyviä kääntämisen ja kontaktilingvistiikan leikkauspisteitä on pohdittu ja nostettu esiin erityisesti käännösten korpuslingvistiksessä tutkimuksessa (ks. esim. Amouzadeh & House 2010; Baumgarten & Özçetin 2008; Becher, House & Kranich 2009). Systemaattista vertailua muihin kielikontakti-ilmiöihin on kuitenkin tehty vasta niukasti. Kolehmainen (2013a) pohtii kääntämisen paikkaa muiden kielikontaktien joukossa peilaamalla sitä Riionheimon (2007) esittämään kieltenvälisen vaikutuksen luokitukseen ja pitää kääntämistä sekä kieleen ja kulttuuriin vakiintuneiden kielen muutosten että yksilötasolla näkyvän kieltenvälisen vaikutuksen väylänä. Tärkeä mutta yksityiskohdissaan vielä pitkälti tutkimaton kysymys on, tapahtuuko kääntämisessä jotain erityistä ja onko kontaktivaikutus kääntämisessä erilaista kuin muissa kielikontaktitilanteissa (vrt. Kranich, Becher & Höder 2011; Kolehmainen 2013b; Kolehmainen, Meriläinen & Riionheimo, tulossa 2014). Kielikontaktitutkimuksenkin puolella kääntäminen on kenties nousemassa näkyvämpään asemaan, sillä hiljattain esimerkiksi Backus (2010) on pitänyt kääntämistä keskeisenä mekanismina kieltenvälisessä vaikutuksessa ja siitä aiheutuva kontaktilähtöisessä kielenmuutoksessa.

Kontaktilingvistiikan, kielenomaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteen rinnastaminen avaa myös uusia näkymiä, joissa näiden tieteenalojen tutkimuskohteet kietoutuvat yhteen. Kontaktilingvistikassa tutkitaan monikielisyttä, ja yksilöstä tulee monikielinen kielenomaksumisen (usein nimenomaan toisen kielen omaksumisen) kautta. Käntäminen ja tulkkaus voidaan puolestaan nähdä monikielisille yksilöille ominaisena toimintana, joko ammattimaisena tai luonnollisena taitona, jota tarvitaan hyvin erityyppisiin vuorovaikutustilanteisiin (ks. esim. Harris & Sherwood 1978; Malakoff &

---

5. Ammattimaisen kääntämisen rinnalle onkin syntynyt englanninkielinen käsite *non-professional translation* eli ei-ammattillinen kääntäminen tai maallikkokääntäminen. Käsitteen suomalainen termi ei ole vielä vakiintunut, ja siitä neuvotellaan parhaillaan. Ilmiönä se liittyy Brian Harrisin 1970-luvulla esittämään ajatukseen kääntämisestä kaksikielisen kielenpuhujan sisäsyntyisenä, luonnollisena taitona (engl. *natural translation*; Harris 1976; Harris & Sherwood 1978). Tämä ajatus on jäänyt käännöstieteessä vähälle huomiolle viime vuosiin saakka ehkä siksi, että sen on nähty pönkittävän käsitystä siitä, että ammattimaiseen kääntämiseen riittää kahden kielen hallinta ja että kääntämisen taito saavutetaan ikään kuin kahden kielen osaamisen kylkiäisenä – käsitys, josta käännöstieteessä on perustellusti pyristelty irti koko itsenäisen tieteenalan olemassaolon ajan.

Hakuta 1991; Lörcher 2012: 6). Kääntäminen ja tulkkaukset ovat tavallisia sosiaalisia käytänteitä sellaisissa vuorovaikutustilanteissa, joissa osallistujilla ei ole samanlaisia kielellisiä resursseja ja joissa tarvitaan välittäjiksi monikielistä yksilöä. Erityisesti arkielämän ei-ammattillisen kääntämisen tutkimus on alue, jossa kielikontaktitutkimus, kielenomaksumisen tutkimus ja käännöstiede risteävät. Kontaktiähtöisten kielenmuutosten siemen on monikielisten yksilöiden tuotoksissa ilmenevässä kieltenvälisessä vaikutuksessa, joka on toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa tärkeä tutkimuskohde. Myös kääntäminen on monikielisen yksilön mielessä tapahtuva kognitiivinen prosessi, joka voi tuottaa kieltenvälistä vaikutusta esimerkiksi kuvaannollisten ilmausten käännöslainojen muodossa (ks. Muikku-Werner & Penttilä tässä numerossa).

3 Kieltenvälinen vaikutus

Tässä numerossa kieltenvälinen vaikutus tulee esiin eri tavoin: Riionheimo ym. tarkastelevat erilaisia kieltenvälisen vaikutuksen muotoja, jotka koskettavat suomen passiivia, Muikku-Werner ja Penttilä käsittelevät erityisesti käännöslainoja yhtenä kieltenvälisen vaikutuksen muotona ja Paulasto ym. purkavat kieltenväliseen vaikutukseen läheisesti liittyvän *interferenssi*-termin käyttöä eri tieteenaloilla tai tutkimussuuntauksissa. Kieltenvälisen vaikutuksen käsite liittyy erottamattomasti kielikontakteihin: kun yksilön elämässä on läsnä useampi kuin yksi kieli, eri kielet voivat vaikuttaa toisiinsa hänen kielellisessä tuotoksessaan. Yksilötason kieltenvälinen vaikutus eli monikieliset uudennokset voivat sopivissa olosuhteissa levitä laajemman puhujaryhmän käyttöön ja kumuloitua diakroniseksi kontaktiähtöiseksi muutokseksi, mutta suuri osa monikielisten yksilöiden kieltenvälisistä uudennoksista on tilapäisiä ja nopeasti haihtuvia. Kieltenvälinen vaikutus onkin ilmiö, jonka tutkimus on keskeisessä roolissa kielikontaktien, toisen kielen omaksumisen, kaksikielisyyden ja kääntämisen tutkimuksessa, vaikkakin siihen viitataan eri termein, se määritellään eri tavoin ja sitä arvotetaan eri tavoin.

Kielikontaktitutkimuksessa kieltenvälinen vaikutus ja varsinkin kielikontaktien osapuolina oleviin (tai olleisiin) kieliin tai varieteetteihin jääneet jäljet eli kontaktiähtöiset kielenmuutokset ovat yksi keskeisimmistä tutkimuskohteista. Kontaktimuutokset voidaan jakaa kahteen päätyyppiin: lainaamisessa kielenpuhujat ovat kopioineet vieraasta kielestä aineksia tai rakenteita omaan ensikieleensä, ja substraattivaikutus puolestaan on tulosta kielenvaihdosta ja niistä jäljistä, joita puhujaryhmän ensikielestä on jäänyt heidän uuteen kieleensä (tarkemmin ks. Paulasto ym. tässä numerossa). Sanojen tai kieliopillisten rakenteiden siirtyminen kielestä toiseen on helpoimmin havaittava kontaktivaikutuksen muoto, mutta kontaktiähtöisiä voivat olla myös yksinkertaistumiset tai kieliopillisten rakenteiden tai kategorioiden kaatoamiset (ks. esim. Kolehmainen, Meriläinen & Riionheimo, tulossa 2014). Diakroninen näkökulma on pitkään hallinnut kontaktilingvistiikan kenttää, mutta nykyisin monet tutkijat (esim. Heine & Kuteva 2010: 88–89) korostavat sitä, että kielikontaktitutkimuksessa tarvittaisiin enemmän tietoa kontaktiähtöisten innovaatioiden syntymisestä ja siihen liittyvistä prosesseista, toisin sanoen synkronisista ilmiöistä. Viime aikoina kielikontaktitutkimuksessa onkin korostettu monikielisen yksilön roolia (ks.

esim. Croft 2000; Siemund 2008; Heine & Kuteva ma.; Matras 2009) ja huomiota on alettu suunnata siihen kieltenväliseen vaikutukseen, jota ilmenee monikielisten yksilöiden vuorovaikutustilanteissa. Tämä näkökulma tuo kielikontaktitutkimuksen hyvin lähelle toisen kielen omaksumisen ja kaksikielisyystudkimuksen aluetta, samoin kuin käännostudkimusta.

Toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa kieltenvälisellä vaikutuksella tai siirto-vaikutuksella (*transferilla*) viitataan yksilötason kognitiiviseen prosessiin, jossa yksilön ensikieli ja muut aiemmin omaksutut kielet vaikuttavat uuden kielen oppimiseen ja käyttöön. Kieltenvälinen vaikutus nähdään yhtenä monista kielen oppimiseen vaikuttavista tekijöistä, ja tutkimuksen tavoitteena on selvittää, kuinka yksilön osaamat kielet ovat keskenään vuorovaikutuksessa hänen mielessään. Kieltenvälinen vaikutus voi ilmetä kahta kieltä osaavalla yksilöllä monin eri tavoin, joista helpoimmin havaittavia ja eniten tutkittuja ovat virheet eli poikkeamat kohdekielen normeista. Vaikutus voi kuitenkin ilmetä myös frekvensseinä siten, että oppijat välttelevät eli alikäyttävät⁶ tiettyjä (usein heidän ensikielestään poikkeavia) rakenteita tai ylikäyttävät toisia (esimerkiksi helposti opittavia tai ensikielen kaltaisia) rakenteita. Lisäksi kieltenvälinen vaikutus voi näkyä etenemisnopeudessa tai omaksumisjärjestyksessä, kun ensikielen ja kohdekielen samankaltaisuudet helpottavat ja nopeuttavat oppimista ja erilaisuudet puolestaan vaikeuttavat ja hidastavat sitä. (Ks. esim. Gass & Selinker 2008; Jarvis & Pavlenko 2008.) Normipoikkeamina ilmenevä ensikielen vaikutus muistuttaa paljon sitä kontaktilähtöisten kielenmuutosten tyyppiä, jota sanotaan substraatiksi, ja esimerkiksi Thomason ja Kaufman (1988: 38) pitävät substraattivaikutuksen syntyminen yhtenä syynä kieltä vaihtavan ryhmän epätäydellistä kohdekielen omaksumista (engl. *imperfect group learning*). Kielenvaihdon kautta syntyneiden varieteettien muotoutumiseen vaikuttavat kielenomaksumisen ja kieltenvälisen vaikutuksen ohella monet muutkin tekijät, mutta yksilötason siirtovaikutuksen ja diakronisen substraattivaikutuksen välillä on silti runsaasti yhtäläisyyksiä (ks. esim. Odlin 1992).

Nykytutkimuksen valossa kieltenvälinen vaikutus nähdään toisen kielen omaksumisen viitekehyksessä kaksisuuntaisena ilmiönä: yksilön aiemmin osaamat kielet vaikuttavat uuden kielen omaksumiseen, mutta myös myöhemmin opitut kielet voivat vaikuttaa ensikieleen tai muihin aiemmin opittuihin kieliin (ks. esim. Jarvis & Pavlenko 2008: 21–22). Vaikka toisen kielen vaikutusta ensikieleen onkin tutkittu vähemmän kuin ensikielen vaikutusta toiseen kieleen, useat tutkimukset ovat selvästi osoittaneet, että uuden kielen omaksuminen johtaa aiemman kielikompetenssin muuttumiseen ja mukautumiseen (ks. esim. mts. 153–173). Tätä kaksi- tai monikielisen yksilön mielen tilaa on kuvattu termillä *monikompetenssi* (engl. *multicompetence*, Cook 2002), jolla viitataan siihen, kuinka yksilön osaamat kielet ovat keskenään vuorovaikutuksessa mukautuen toisiinsa ja johtaen yksikielisestä poikkeavaan kielikompetenssiin. Tämän näkemyksen mukaan toinen kieli vaikuttaa kaikkien kielenoppijoiden ensikieleen jo oppimisen alkuvaiheista saakka, mikä johtaa ensikielen kompetenssin pysyvään muuttumiseen. Kaksisuuntaisen kieltenvälisen vaikutuksen yhteys kielikontakteihin on il-

---

6. Termeillä *ali-* ja *ylikäyttö* viitataan siihen, että oppijat käyttävät jotain rakennetta selvästi vähemmän tai enemmän kuin kohdekielen syntyperäiset puhujat.

meinen, ja tuntuu todennäköiseltä, että nimenomaan toisen kielen vaikutus puhujan ensikieleen on se lähtökohta, joka voi johtaa pysyvään lainaamiseen.

Kääntämisen tutkimuksessa painopiste on ollut kääntämisen (kirjallisessa) lopputuotteessa, käänöksessä, jossa kieltenvälistä vaikutusta tuottavat lähdetekstin aiheet: lähdetekstin ominaisuudet vaikuttavat kääntäjän tekemiin kielellisiin valintoihin.⁷ Kieltenvälinen vaikutus nähdään käänösprosessin väistämättömänä osana, mutta vaikutuksen näkymistä vieraina ja kohdekielen normien vastaisina rakenteina ja ilmauksina on perinteisesti vierastettu. Tosin erityisesti kaunokirjallisuuden kääntämisen osalta on esitetty myös päinvastaisia näkemyksiä (vrt. Venuti 1995). Tavallisesti ammattikäntäjät muokkaavat käänöksen kohdekielen normien mukaiseksi, jolloin käänöksestä ei ainakaan kielellisten ratkaisujen perusteella pysty päättämään, että kyseessä on vieraskielisen tekstin pohjalta, kahden kielen ja kulttuurin kohtaamisen kautta, syntynyt tuotos. Taito pitää kielet erillään ja välttää interferenssiä onkin keskeinen osa ammattikäntäjän kompetenssia (ks. esim. PACTE 2003). Ammattimainen kääntäminen on siten kielikontaktitilanne, jonka tuloksena syntyneessä tuotoksessa kontaktin jäljet pyritään tietoisesti kätkemään. Se, miten lähdetekstin viesti muotoutuu kohdekieliseksi tekstiksi ja miten kielikontaktin jäljet häviävät lopputuotteesta, on kääntämisprosessin tutkimuksen keskeisimpiä kysymyksiä. Ei-ammattillista kääntämisestä eivät luonnollisestikaan säätele samanlaiset normit, ja tällöin kieltenvälinen vaikutus voi olla näkyvämpää.

Kieltenvälinen vaikutus voi näkyä käänöksissä monella tavoin, ja siihen voidaan suhtautua eri tavoin. Lähdetekstin tai lähdekielen piirteiden näkymistä käänöksessä on usein pidetty haitallisena vaikutuksena, joka johtuu siitä, ettei kääntäjä pysty etäännyttämään lähdetekstistä (Wilss 1989: 11; Mauranen 2005: 76). Lähdetekstin ominaisuudet voivat kuitenkin joskus näkyä kohdetekstissä myös siten, etteivät ne ammattimaisessa käänöstötoiminnassa näyttävyyden norminvastaisina. Esimerkiksi lähdekielisen, kulttuurisidonnaisen ilmauksen tai vaikkapa uuden teknologisen innovaation nimityksen säilyttäminen sellaisenaan kohdetekstissä on varsin tavallinen käänösstrategia (ks. myös Paulasto ym. tässä numerossa). Kaikkein tyypillisintä kieltenvälistä vaikutusta kääntämisessä edustanee silti tilanne, jossa kääntäjä seuraa lähdetekstin rakenteiden mallia mutta käyttää sellaisia kielellisiä keinoja, jotka eivät ole kohdekieleessä norminvastaisia vaan luontevia kielenkäytön muotoja. Tämä voi näkyä esimerkiksi frekvenssieroina: kohdekielen elementtien ja rakenteiden ja tyylipiirteiden esiintymistiheydet voivat poiketa samankielisten ei-käännettyjen tekstien tiheyksistä (esim. Eskola 2004; Tirkkonen-Condit 2004).

Kieltenvälistä vaikutusta voidaan käänöstieteessä lähestyä paitsi valmiiden käänösten myös kääntäjän läpikäymän käänösprosessin kautta. Jälkimmäinen voi tarjota metodisia ikkunoita siihen, miten kääntäjä prosessoi lähdetekstiä kääntämistarkoituksessa. Tällaisia tutkimusmenetelmiä ovat esimerkiksi ääneen ajattelu (engl. *think-aloud*, ks. esim. Jääskeläinen 1999), tietokoneen näppäintointojen tallenta-

---

7. Tutkimuksen keskiössä ovat tähän saakka olleet vieraasta kielestä ensikieleen käännettyt tekstit eli kääntämisen ihanteena pidetty suunta. Vrt. kuitenkin Pokornin tutkimus (2005), jossa tätä ihannetta lähestytään kriittisesti.

minen (ks. esim. Jakobsen 2003) tai käännösprosessin tallentaminen videoksi kuva-ruuduntallennusohjelmalla (ks. esim. Kujamäki 2010; Angelone 2010; Kumpulainen 2011). Prosessintutkimuksen piirissä käännöstieteeseen on luotu muun muassa sanasanaisen kääntämisen hypoteesi (engl. *literal translation hypothesis*), jonka mukaan sanasta sanaan lähdetekstiä ja sen rakenteita seuraava käännös on tyypillinen väli-vaihe ammattikäntämisen prosessissa (Englund Dimitrova 2005). Tällaista prosessi-strategiaa noudattava käntäjä ikään kuin säästää osan kääntämisen kognitiivisesta kuormituksesta tekstin viimeistelyvaiheeseen. Kun produktin eli valmiin käännöksen sijaan tutkimuksen keskiöön nostetaan käännösprosessi, kielikontakti ja kieltenväläinen vaikutus tulevat näkyvämmäksi myös ammattikäntämisessä.

4 Kieltenväliset kytkökset

Vaikka kieltenväläinen vaikutus on erilaisessa roolissa kielikontaktitutkimuksessa, kielenomaksumisen tutkimuksessa ja käännöstieteessä, kyseessä ovat selvästi joko samanlaiset tai ainakin toisilleen läheistä sukua olevat ilmiöt. Yhtäläisyydet näyttäytyvät selvimminkin silloin, kun kieltenvälisestä vaikutuksesta tarkastellaan sen syntymekanismien kautta eli osana monikielisen yksilön kielenomaksumista ja kielellistä toimintaa. Kieltenvälisen vaikutuksen syntymisen kannalta tärkeitä ovat kieltenväliset kytkökset eli tietoiset ja tiedostamattomat yhteydet, jotka syntyvät monikielisen yksilön mielessä eri kielten aineiden ja merkitysten välillä. Nämä kytkökset ovat yhdistävä tekijä kaikkien käsittelemiemme tutkimussuuntausten välillä: kielikontaktitutkimuksessa kielenmuutosten oletetaan saavan alkunsa näitä kytköksiä pitkin syntyvistä innovaatioista, toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa keskeinen käsite on (havaittu tai oletettu) samanlaisuus eri kielten aineiden välillä, ja ammattikäntämisessä käntäjä voidaan nähdä (kieli)asiantuntijana, jonka kielikompetenssi on ennen muuta kielten välillä toimimisen taitoa ja joka pystyy tietoisestikin käsittelemään työkieltensä välisiä vastaavuuksia (ks. myös Riionheimo ym. tässä numerossa). Monikieliset yksilöt ja heidän kieltenväliset kytköksensä muodostavat siten tutkimuskohteen, jota on hedelmällistä lähestyä samaan aikaan kontaktilingvistiikan, kielenomaksumisen tutkimuksen ja käännöstieteen näkökulmista.

Kielikontaktitutkimuksessa kieltenvälisen kytköksen (engl. *interlingual identification*) käsitteen esitteli Weinreich (1974 [1953]: 7–8), jonka mukaan yksilöt yhdistävät kahden kielen aineksia niiden samanlaisen tai samankaltaisen äänneasun tai kieliopillisen suhteen perusteella. Tästä voi seurata kieltenvälisestä vaikutuksesta, kun puhuja esimerkiksi käyttää yhden kielen ainesta toisesta kielestä peräisin olevassa funktiossa (mts. 39). Myöhemmin esimerkiksi Croft (2000) on hyödyntänyt kieltenvälisen kytköksen käsitettä kielenmuutoksia koskevassa teoriassaan: hänen mukaansa (mts. 145) kieltenväläinen kytkös perustuu kielenpuhujien kognitiiviseen kykyyn liittää toisiinsa kahden kielisysteemin elementtejä niiden äänteellisten tai semanttis-funktionaalisten ominaisuuksien perusteella. Kun mentaalinen kytkös on olemassa, puhuja voi kohdella eri kielten samamerkityksisiä aineksia saman variaabelin variantteina ja valita keskustelussa jommankumman (tai jonkin) näistä varianteista tai kopioida yhden variantin

joitain ominaisuuksia toiseen varianttiin (mp.). Croftin näkemyksen mukaan kieltenvälinen vaikutus voi olla tietoista valintaa, mutta se voi myös tapahtua tahattomasti, jos aktivaatio ”vuotaa” kieltenvälisen kytköksen läpi ja johtaa ”väärän” kielen elementin aktivoitumiseen. Tietoista tai tahatonta kieltenvälistä vaikutusta voi ilmetä monikielisten puhujien kielen käytössä runsaastikin, mutta vain pieni osa siitä leviää ja vakiintuu laajemman yhteisön käyttöön (ks. esim. Weinreich 1974 [1953] 10; Heine & Kuteva 2010: 88).

Kieltenvälinen kytkös on käsitteenä läheistä sukua kielenomaksumisen tutkimuksessa käytetyille samankaltaisuuden tai erilaisuuden käsitteille. Lähde- ja kohdekielen välistä rakenteiden ja kieliopillisten järjestelmien vertailua voidaan tehdä ensinnäkin lingvistikseen näkökulmasta, jolloin puhutaan kieltenvälisestä todellisesta tai objektiivisesta samankaltaisuudesta (Ringbom 2007: 7–8). Samanlaisuuden ja erilaisuuden ajatellaan muodostavan saman jatkumon kaksi ääripäätä, eikä niiden välillä ole jyrkkää rajaa (ks. myös Ringbom & Jarvis 2009; Kaivapalu 2013). Objektiivisen lähdekielen ja kohdekielen analyysin rinnalle on viime aikoina noussut oppijan subjektiivisen käsityksen tarkastelu: huomioon otetaan oppijoiden oletukset siitä, missä määrin kielet ovat samankaltaisia tai erilaisia (ks. esim. Ellis 2008: 390–392; Ringbom 2007; Ringbom & Jarvis 2009; Kaivapalu 2013).⁸ Tämän näkemyksen mukaan oppija joko tiedostaen tai tiedostamattaan analysoi kieltenvälisiä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia ja valikoi, mitä piirteitä voi siirtää kielestä toiseen; tämä ei edellytä todellista oppijan kohdekielestä tekemää havaintoa, vaan samankaltaisuus voi perustua pelkkään oppijan oletukseen (Kellerman 1995). Kieltenväliset lingvistiset, objektiiviset samankaltaisuudet ja erot eivät siis ole välttämättä samoja kuin oppijan psykolingvistiset prosessit.

Kääntämisen tutkimuksessa kieltenvälisen kytköksen käsitettä ei käytetä, vaikka kielten (ja kulttuurien) välisten kytkösten hakeminen ja haravointi on kääntämisen ydintä. Ammattikäytäjä on kieltenvälisten kytkösten asiantuntija, joka löytää kytköksen silloinkin, kun se ei synny automaattisesti tai spontaanisti: kun työkielten rakennevaranto ja ilmaisupotentiaali poikkeavat toisistaan tai kun lähdeteksti on aihepiiriltään kääntäjälle vieras. Kääntäjä tuntee työkieltensä erot ja samankaltaisuudet siinä määrin, että pystyy tekemään kielen välille kytköksiä kohdekielen normeihin mukautuen. Aihepiiriltään vieraita tekstejä työstäessään kääntäjä hakee kytköksiä esimerkiksi erilaisten käännös- ja tiedonhakutyökalujen, rinnakkaistekstien, substanssi-asiantuntijoiden ja kääntäjäkollegoiden avulla. Useimmilla asiatekstien kääntäjillä on käytössään käännösmuistiohjelma, joka ”muistaa” kerran tehdyn kytköksen lähdekielisestä ilmauksesta kohdekieleen (esimerkiksi lausetasolla) ja ehdottaa samaa kytköstä silloin, kun sama ilmaus toistuu käännettävässä tekstissä. Tällöin kääntäjän päätettäväksi jää, toimiiko muistin ehdottama kytkös myös uudessa kontekstissa. Käännösmuisti siis segmentoi kytkökset seuraten ohjelmaan tehtyjä asetuksia, jotka ohjaavat ja myös rajoittavat sitä, kuinka laajan tekstikokonaisuuden välille kytkös kul-

---

8. Myös kieltenvälisen kytköksen käsitettä käytetään toisen kielen omaksumisen kirjallisuudessa silloin, kun sillä viitataan oppijan assosiaatioihin ensi- ja kohdekielen välillä (esim. Jarvis & Pavlenko 2008: 11).

loinkin syntyä. Yhtäältä käännösmuistin on tarkoitus nopeuttaa kääntämistä, toisaalta toimia yhdenlaisena laatutyökaluna, joka varmistaa esimerkiksi sen, että terminologiset kytkökset säilyvät tekstissä samana ja saman termin jokainen esiintymä käännetään samalla tavalla. Joskus kääntäjä synnyttää myös uusia kytköksiä kielten välille ehdotamalla esimerkiksi suomenkielistä vastinetta termille, jota ei aiemmin ole suomennettu. Ammattikäntäjä tekee kieltenvälisiä kytköksiä käännöksen viestintätehtävän ja kohderyhmän ehdoilla, ja toisinaan kieltenvälinen kytkös jätetään kokonaan tekemättä: lähdekielinen ilmaus joko siirretään sellaisenaan kohdetekstiin, jätetään käännöksestä kokonaan pois tai korvataan tyystin eri ilmauksella.

Ei-ammattillisissa konteksteissa kieltenväliset kytkökset syntyvät toisin, ja ne saattavat tuottaa ammattikäntäjän tuotoksesta poikkeavaa kieltä, esimerkiksi yhdyssanojen ja idiomaattisten ilmausten kirjaimellisia, sanasanaisia käännöksiä. Tällaisiin käännöksiin viitataan niin kontaktilingvistiikassa kuin käännöstieteessäkin termillä käännöslaina (engl. *loan translation* tai *calque*),⁹ ja sillä tarkoitetaan lainasanoja tai useampisanaisia ilmauksia, joissa kieltenvälinen kytkös on tehty lähdekielestä sana sanalta tai morfeemi morfeemilta kääntämällä: lähdekielestä ei siis siirretä vastaanottavaan kieleen sanoja tai morfeemeja vaan sana- tai lauserakenteita (ks. esim. Haugen 1956: 61; Thomason 2001: 260; Aikhenvald 2006: 24–25; Ross 2007). Kontaktilingvistiikassa ei ole kuitenkaan juuri kiinnitetty huomiota siihen, miten käännöslainat kytkeytyvät kääntämiseen ja käännösprosesseihin. Käännöslainat ovat varsinkin ei-ammattillisessa kääntämisessä tavallinen ilmiö (ks. esim. Penttilä & Muikku-Werner 2011).¹⁰ Monikielisten yksilöiden arkinen toiminta tuottaakin runsaasti käännöslainoja kieleen – tätä reittiä syntyvät myös ne käännöslainat, joita kontaktilingvistiikassa on tarkasteltu. Kuka tahansa kahta tai useampaa kieltä hallitseva kielenkäyttäjä voi ottaa käyttöönsä uusia ilmauksia, jotka on sanasta sanaan käännetty muusta kielestä (vrt. esim. *in the long run ~ pitkässä juoksussa*; ks. Muikku-Werner & Penttilä tässä numerossa).

5 Lopuksi

Tähänastiset kieli- ja käännöstieteiden väliset keskustelumme ovat tehneet meille kirjoittajille ilmeiseksi sen, että kontaktilingvistiikassa, toisen kielen omaksumisen tutkimuksessa ja käännöstieteessä on osa-alueita, jotka ovat pohjimmiltaan tekemisissä hyvin samanlaisten ilmiöiden kanssa, vaikka teoreettis-metodologiset ja kieli-ideologiset erot ovat peittäneet yhtäläisyyksiä näkyvistä. Toivomme, että tämän teemanumeron lukijoille välittyy näkemyksemme kielikontakteista tutkimuskohteena, jonka tarkas-

9. Samantapaiseen ilmiöön on voitu kielikontaktitutkimuksessa viitata muillakin termeillä: Foley (2010) käyttää termiä *leksikaalinen metatypia* (engl. *lexical metatypy*) ja Heine ja Kuteva (2005: 100–103) termiä *polysemian kopioiminen* (engl. *polysemy copying*).

10. Käännöslaina on kuitenkin myös yksi ammattikäntäjien käyttämä strategia silloin, kun lähdetekstin piirteitä halutaan tuoda kohdetekstiin esimerkiksi kulttuurisidonnaisia käsitteitä käännettäessä (ks. esim. Leppihalme 2001); vieras kulttuurinen sisältö ikään kuin puetaan oman kielen vaatteisiin. Strategiaa käytetään esimerkiksi kulttuurisesti tärkeiden teosten, kuten Raamatun tai kirjallisuuden klassikoiden, idiomeja ja muita kuvaannollisia ilmauksia käännettäessä (ks. esim. Parkkinen 2005; Piirainen 2012).

telussa on hedelmällistä liikkua tieteenalojen välisillä rajapinnoilla: tarvitaan selvästi tieteidenvälistä yhteistyötä, ennen kuin kielikontaktien moninaisuuteen ja monimutkaisuuteen liittyvät yhteisölliset ja yksilölliset ulottuvuudet saadaan selitettyä. Tieteenalojen ja tutkimussuuntausten rajat eivät ole tässä tapauksessa olleet vaikeasti ylitettäviä, koska kontaktilingvistiikka ja toisen kielen omaksuminen ovat toisilleen melko läheisiä kielitieteen suuntauksia ja myös lingvistiksi suuntautunut käännoستiede on lähellä kielitieteitä. Raja-aitojen mataluudesta huolimatta yhteistyö vaatii paljon aikaa, runsaasti yhteisiä keskusteluja ja myös terminologisia neuvotteluja. Tämän numeron kirjoituksissa tuomme näkyviin tähänastisia havaintojamme, kartoittamiamme suuntausten välisiä yhtymäkohtia ja rakentamiamme tieteenalojen välisiä siltoja. Seuraava askel on tarttua rajakohdissa syntyviin uudenlaisiin tutkimuskysymyksiin ja yhdistää tieteenalojen ja tutkimussuuntausten teorioita, käsitteitä ja menetelmiä niiden ratkaisemiseksi. Tieteenalaspesifiksi muodostunut aineistojen ristiinkäyttökin on vielä kokeilematta. On selvää, että tieteidenvälinen yhteistyö kontaktilingvistiikan, toisen kielen omaksumisen tutkimuksen ja käännoستieteen välillä on vasta alkutaipaleellaan. Johdannon lopuksi haluamme siteerata Mikkelin ja Pakkasvirran sanoja, jotka tuovat esiin sekä tieteidenvälisen yhteistyön haasteet että yhteistyöhön liittyvän löytämisen riemun:

Jos esimerkkihenkilömme on seikkailuillaan tieteiden välisessä rajamaastossa löytänyt tuoreita tutkimusaiheita ja kyennyt myös muotoilemaan ne mielekkäiksi tutkimusongelmiksi, tilanne on jo sinänsä hatunnoston arvoinen. Mutta jos hän vielä kykenee ratkomaan noita tieteellisiä ongelmia ja siten samalla osoittamaan ongelmalähtöisen tutkimisen ja oppimisen ilon ja hyödyn, hän on jo pitkällä perinteisten tieteenalarajojen kaatamisessa eikä omalla toiminnallaan enää osallistu niiden tarpeettomaan pönkittämiseen ja reviirien vartiointiin. (Mikkeli & Pakkasvirta 2007: 193.)

Lähteet

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2006: Grammars in contact. A cross-linguistic perspective. – Alexandra Y. Aikhenvald & R. M. W. Dixon (toim.), *Grammars in contact. A cross-linguistic typology* s. 1–66. Oxford: Oxford University Press.
- AMOZADEH, MOHAMMAD – HOUSE, JULIANE 2010: Translation as a language contact phenomenon. – *Languages in Contrast* 10 s. 54–75.
- ANGELONE, ERIK 2010: Uncertainty, uncertainty management and metacognitive problem solving in the translation task. – Gregory M. Shreve & Erik Angelone (toim.), *Translation and cognition* s. 17–40. Amsterdam: John Benjamins.
- BACKUS, AD 2010: The role of codeswitching, loan translation and interference in the emergence of an immigrant variety of Turkish. – *Working Papers in Corpus-based Linguistics and Language Education* 5 s. 225–241. <https://pure.uvt.nl/portal/files/1293488/Japan.pdf>.
- BAUMGARTEN, NICOLE – ÖZÇETIN, DEMET 2008: Linguistic variation through language contact in translation. – Peter Siemund & Noemi Kintana (toim.), *Language contact and contact languages* s. 293–316. Amsterdam: John Benjamins.

- BECHER, VIKTOR – HOUSE, JULIANE – KRANICH, SVENJA 2009: Convergence and divergence of communicative norms through language contact in translation. – Kurt Braunmüller & Juliane House (toim.), *Convergence and divergence in language contact situations* s. 125–151. Amsterdam: John Benjamins.
- BOWERN, CLAIRE 2010: Fieldwork in contact situations. – Raymond Hickey (toim.), *The handbook of language contact* s. 340–357. Chichester: Wiley-Blackwell.
- CLYNE, MICHAEL 2003: *Dynamics of language contact. English and immigrant languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COOK, VIVIAN 2002: Background to the L2 user. – Vivian Cook (toim.), *Portraits of the L2 user* s. 1–28. Clevedon: Multilingual Matters.
- CROFT, WILLIAM 2000: *Explaining language change. An evolutionary approach*. Harlow: Pearson Education.
- ELLIS, ROD 2008: *The study of second language acquisition*. Toinen painos. Oxford: Oxford University Press.
- ENGLUND DIMITROVA, BIRGITTA 2005: *Expertise and explicitation in the translation process*. Amsterdam: John Benjamins.
- ESKOLA, SARI 2004: Untypical frequencies in translated language. A corpus-based study on a literary corpus of translated and non-translated Finnish. – Anna Mauranen & Pekka Kujamäki (toim.), *Translation universals – do they exist?* s. 83–99. Amsterdam: John Benjamins.
- FOLEY, WILLIAM 2010: Language contact in the New Guinea region. – Raymond Hickey (toim.), *The handbook of language contact* s. 795–813. Chichester: Wiley-Blackwell.
- GASS, SUSAN – SELINKER, LARRY 2008: *Second language acquisition. An introductory course*. Kolmas painos. New York: Routledge.
- GOEBL, HANS – NELDE, PETER H. – STARY, ZDENĚK – WÖLCK, WOLFGANG (toim.) 1996: *Contact linguistics. An international handbook of contemporary research I*. Berlin: Walter de Gruyter.
- 1997: *Contact linguistics. An international handbook of contemporary research II*. Berlin: Walter de Gruyter.
- HAMMAR-SUUTARI, SARI 2009: *Asiakkaana erilaisuus. Kulttuurien välisen viranomaistoiminnan etnografia*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja 147. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- HARRIS, BRIAN 1976: The importance of natural translation. – *Working Papers in Bilingualism* 12 s. 96–114.
- HARRIS, BRIAN – SHERWOOD, BIANCA 1978: Translating as an innate skill. – David Gerver & Wallace H. Sinaiko (toim.), *Language interpretation and communication* s. 155–170. New York: Plenum Press.
- HAUGEN, EINAR 1956: *Bilingualism in the Americas. A bibliography and research guide*. Publications of the American Dialect Society 26. Alabama: American Dialect Society.
- HEINE, BERND – KUTEVA, TANIA 2005: *Language contact and grammatical change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2010: Contact and grammaticalization. – Raymond Hickey (toim.), *The handbook of language contact* s. 86–105. Chichester: Wiley-Blackwell.
- HICKEY, RAYMOND (toim.) 2010: *The handbook of language contact*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- JAKOBSEN, ARNT LYKKE 2003: Effects of think aloud on translation speed, revision and segmentation. – Fabio Alves (toim.), *Triangulating translation. Perspectives in process oriented research* s. 69–95. Amsterdam: John Benjamins.
- JARVIS, SCOTT – PAVLENKO, ANETA 2008: *Crosslinguistic influence in language and cognition*.

New York: Routledge.

- JÄÄSKELÄINEN, RIITTA 1999: *Tapping the process. An explorative study of the cognitive and affective factors involved in translation*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 22. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- KELLERMAN, ERIC 1995: Transfer to nowhere. – *Annual Review of Applied Linguistics* 15 s. 125–150.
- KIISKI, KATJA 2013: *Mehrsprachige Kommunikation bei der Kindertagespflege in Joensuu*. Kandidaatintutkielma. Itä-Suomen yliopisto, saksan kieli ja kääntäminen.
- KAIIVAPALU, ANNEKATRIN 2013: Kielten järjestelmien vertailusta kieltenvälisen vaikutuksen tutkimukseen. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 293–323. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOLEHMAINEN, LEENA 2013a: Käännöstiede ja kontaktilingvistiikka kohtaavat. – Leena Kolehmainen, Matti Miestamo & Taru Nordlund (toim.), *Kielten vertailun metodiikka* s. 420–460. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2013b: Die Unikat-Hypothese der Translation. Etwas Altes, etwas Neues, etwas Geliehenes. – Leena Kolehmainen & Pekka Kujamäki (toim.), *Thesen, Theorien und Tendenzen der finnischen Translationswissenschaft* 6 s. 92–114. Erikoisnumero lehdessä *trans-kom, Zeitschrift für Translationswissenschaft und Fachkommunikation* 1/2013.
- KOLEHMAINEN, LEENA – MERILÄINEN, LEA – RIIONHEIMO, HELKA (tulossa 2014): Interlingual reduction. Contact linguistic, translation and second language acquisition perspectives. – Heli Paulasto, Lea Meriläinen, Helka Riionheimo & Maria Kok (toim.), *Language contacts at the crossroads of disciplines*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- KRANICH, SVENJA – BECHER, VIKTOR – HÖDER, STEFFEN 2011: A tentative typology of translation-induced language change. – Svenja Kranich, Viktor Becher, Steffen Höder & Juliane House (toim.), *Multilingual discourse production. Diachronic and synchronic perspectives* s. 11–43. Amsterdam: John Benjamins.
- KUJAMÄKI, PEKKA 2010: Auf der Suche nach treffenden Worten. Bildschirmvideos als Mittel zur Analyse von studentischen Übersetzungsleistungen. – Leena Kolehmainen, Helmut E. H. Lenk & Annikki Liimatainen (toim.), *Infinite Kontrastive Hypothesen. Beiträge des Festsymposiums des 60. Geburtstag von Irma Hyvärinen* s. 141–160. Frankfurt: Peter Lang.
- KUMPULAINEN, MINNA 2011: Mitä käännösprosessi ja -produkti kertovat opiskelijan kompetenssista? – *Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu MikaEL* 5. <https://sktl-fi.directo.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-5-2011/>.
- LATOMAA, SIRKKU 2013: Tamperelaiskoulujen translationaaliset käytänteet. – Kaisa Koskinen (toim.), *Tulkattu Tampere* s. 211–242. Tampere: Tampere University Press.
- LEPPIHALME, RITVA 2001: Translation strategies for realia. – Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen (toim.), *Mission, vision, strategies, and values. A celebration of translator training and translation studies in Kouvola* s. 139–148. Helsinki: Helsinki University Press.
- LÖRSCHER, WOLFGANG 2012: Bilingualism and translation competence. A research project and its first results. – *SYNAPS. A Journal of Professional Communication* 27 s. 3–15.
- MALAKOFF, MARGUERITE – HAKUTA, KENJI 1991: Translation skill and metalinguistic awareness in bilinguals. – Ellen Bialystok (toim.), *Language processing in bilingual children* s. 141–166. Cambridge: Cambridge University Press.
- MATRAS, YARON 2009: *Language contact*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

- MAURANEN, ANNA 2005: Contrasting languages and varieties with translational corpora. – *Languages in Contrast* 5 s. 73–92.
- MAY, STEPHEN (toim.) 2014: *The multilingual turn. Implications for SLA, TESOL and bilingual education*. London: Routledge.
- MERILÄINEN, LEA – PAULASTO, HELI (tulossa): Embedded inversion as an angloversal. Evidence from Inner, Outer and Expanding Circle Englishes. – Markku Filppula, Juhani Klemola & Devyani Sharma (toim.), *The Oxford handbook of World Englishes*. Oxford: Oxford University Press.
- MERILÄINEN, LEA – PAULASTO, HELI – RAUTIONAHO, PAULA (tulossa): Extended uses of the progressive form in Inner, Outer and Expanding Circle Englishes. – Markku Filppula, Juhani Klemola & Anna Mauranen (toim.), *Changing English. Global and local perspectives*.
- MESTHRIE, RAJEND – BHATT, RAKESH M. 2008: *World Englishes. The study of new linguistic varieties*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MIKKELI, HEIKKI – PAKKASVIRTA, JUSSI 2007: *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkeittieteellisyyteen*. Helsinki: WSOY.
- MONONEN, KAARINA 2013: *Inkerinsuomalaisten suomen kielen käyttö Pietarissa ja sen lähi-alueella*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/38319>.
- MUFWENE, SALIKOKO S. 2008: *Language evolution. Contact, competition and change*. London: Continuum.
- MYERS-SCOTTON, CAROL 2002: *Contact linguistics. Bilingual encounters and grammatical outcomes*. Oxford: Oxford University Press.
- ODLIN, TERENCE 1992: Transferability and linguistic substrates. – *Second Language Research* 8 s. 171–202.
- PACTE 2003: Building a translation competence model. – Fabio Alves (toim.), *Triangulating translation. Perspectives in process-oriented research* s. 43–66. Amsterdam: John Benjamins.
- PARKKINEN, JUKKA 2005: *Aasinsilta ajan hermolla*. Helsinki: WSOY.
- PENTTILÄ, ESA – MUIKKU-WERNER, PIRKKO 2011: English gatekeepers in Finnish. Directly translated English idioms as novelties of Finnish. – Pekka Kujamäki, Leena Kolehmainen, Esa Penttilä & Hannu Kemppanen (toim.), *Beyond borders. Translations moving languages, literatures and cultures* s. 247–265. Berlin: Frank & Timme.
- PIIRAINEN, ELISABETH 2012: *Widespread idioms in Europe and beyond. Toward a lexicon of figurative units*. New York: Peter Lang.
- POKORN, NIKE 2005: Challenging the traditional axioms. Translation into a non-mother tongue. Amsterdam: John Benjamins.
- PÖCHHACKER, FRANZ – KADRIC, MIRA 1999: The hospital cleaner as healthcare interpreter. A case study. – *The Translator* 5 s. 161–178. Special issue on dialogue interpreting 2/1999.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RINGBOM, HÅKAN 2007: *Cross-linguistic similarity in foreign language learning*. Clevedon: Multilingual Matters.
- RINGBOM, HÅKAN – JARVIS, SCOTT 2009: The importance of cross-linguistic similarity in foreign language learning. – Michael H. Long & Catherine J. Doughty (toim.), *Handbook of language teaching* s. 106–118. West Sussex: Wiley Blackwell.
- ROSS, MALCOLM 2007: Calquing and metatypy. – *Journal of Language Contact – THELMA* 1 s. 116–143.

- SAVIJÄRVI, MARJO 2011: *Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen. Keskustelunanalyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta kielikylpypäiväkodin arkitilanteissa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuusk-sien laitos. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/28155>.
- SELINKER, LARRY 1972: Interlanguage. – *International Review of Applied Linguistics* 10 s. 209–231.
- SIEMUND, PETER 2008: Language contact. Constraints and common paths of contact-induced language change. – Peter Siemuns & Noemi Kintana (toim.), *Language contact and contact languages* s. 3–11. Amsterdam: John Benjamins.
- SUSAM-SARAEVA, ŞEBNEM – PÉREZ-GONZÁLES, LUIS (toim.) 2012: Non-professionals translating and interpreting. Participatory and engaged perspectives. – *The Translator* 18 (2, special issue).
- THOMASON, SARAH G. 2001: *Language contact. An introduction*. Washington, D. C.: Georgetown University Press.
- THOMASON, SARAH G. – KAUFMAN, TERRENCE 1988: *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- TIRKKONEN-CONDIT, SONJA 2004. Unique items – over- or under-represented? – Anna Mauranen & Pekka Kujamäki (toim.), *Translation universals – do they exist?* s. 177–184. Amsterdam: John Benjamins.
- TREFFERS-DALLER, JEANINE – SAKEL, JEANETTE (toim.) 2012: New perspectives on transfer among bilinguals and L2 users. – *The International Journal of Bilingualism* 16 (1, special issue).
- TYMOCZKO, MARIA (ilman julkaisuvuotta): Enlarging Western translation theory. Integrating non-western thought about translation. <http://www.soas.ac.uk/literatures/satranslations/tymoczko.pdf> (25.2.2014).
- VENUTI, LAWRENCE 1995: *The translator's invisibility. A history of translation*. London: Routledge.
- WEINREICH, URIEL 1974 [1953]: *Languages in contact. Findings and problems*. Kahdeksas painos. The Hague: Mouton.
- WILLS, WOLFRAM 1989: Interferenzerscheinungen beim Übersetzen Fremdsprache – Grundsprache. Vorschläge zu einer prozeduralen Analyse. – Heide Schmidt (toim.), *Interferenz in der Translation* s. 7–18. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
- WINFORD, DONALD 2003: *An introduction to contact linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.

Kirjoittajien yhteystiedot:
 etunimi.sukunimi@uef.fi